

Особистість психолога – специфічна. Дослідження показують, що "проблемність" особистості, її емоційна чутливість і вразливість, низька толерантність – основні властивості психологів. Але це не стільки негативні властивості, скільки позитивні. Без них психолог не зміг би зрозуміти "проблеми інших".

Психологічно, професійна адаптація молодого практичного психолога проявляється у формуванні уявлень про ситуаційну та бажану реальність. Коли ці уявлення будуть максимально близькими, то можемо зробити висновок, що підсумком професійної адаптації молодого практичного психолога стануть особистісні новоутворення – злиття образу "Я" з образом професія "психолог". Тобто, адаптація до нової ситуації, засвоєння нових соціальних характеристик, надбання нових вмій і досвіду – усе це викликає якісні зміни і перебудову самої особистості, забезпечуючи її професійний розвиток.

ЛІТЕРАТУРА

1. Моргун В.Ф. Розвиток типів особистості: абітурієнт, студент, учитель-стажист // Вища і середня педагогічна освіта. – Вип. 14. – К.: Вища школа. – 1989. – С. 92-95.
2. Чайкіна Н.А. Методики изучения профессиональной адаптации. - Полтава. – 1988. – 29 с.
3. Чайкіна Н.О. Комплекс психологічних методів дослідження професійної адаптації молодого вчителя. – Навчальний посібник. – К. – 1997. – 40 с.

Н.О. Юдіна
Полтава

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІМОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ

Мотиваційна сфера є провідною складовою структури особистості. За даними досліджень українських вчених М.І. Алексєєвої, Б.Ф. Баєва, Г.О. Балла, Н.О. Бойко, М.Й. Боришевського, Ю.З. Гільбуха, С.У. Гончаренко, О.К. Дусавицького, С.Д. Максименко, Ю.І. Машбиця, В.О. Моляко, В.Ф. Моргуна, С.Г. Москвичова, Н.А. Побірченко, В.В. Рибалка, Г.К. Середи, І.О. Синиці, О.В. Скрипченка, В.А. Семиченко, Ю.М. Швалба мотиваційна складова є провідним компонентом навчальної діяльності. Роботи таких українських вчених, як Г.О. Балл, Н.О. Бойко, М.Й. Боришевський, Ю.З. Гільбух, С.У. Гончаренко, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, В.О. Моляко, Н.А. Побірченко, В.В. Рибалка, О.В. Скрипченка, В.А. Семиченко, Ю.М. Швалб, А.В. Фурман, розглядають мотивацію як важливий чинник психічної регуляції людської діяльності. Праці М.І. Алексєєвої, О.К. Дусавицького, С.С. Занюка, В.Ф. Моргуна, С.Г. Московичова спеціально присвячені проблемам мотивації навчання. Дослідження мотивації навчання традиційно проводилися на студентах стаціонарної форми навчання. Визначення особливостей мотиваційного потенціалу як студентів заочної форми навчання, так інноваційних його форм в наш час є недостатньо вирішеною проблемою.

О.М. Леонтьєв висуває положення про полімотивованість діяльності, спираючись на те, що складні форми поведінки і діяльності, до яких належить і навчальна, спонукаються одразу кількома потребами [1]. Психологи Л.І. Божович, В.К. Вілюнас, І.В. Імедадзе, В.І. Ковальов, Є.П. Ільїн підтримують точку зору про обумовленість навчальної діяльності водночас багатьма мотивами. Так, Є.П. Ільїн вважає, що справжня полімотивація має місце при досягненні людиною віддаленої мети (наприклад, у процесі навчальної діяльності – отримання освіти), яка спрямовується довгочасною мотиваційною установкою [2].

На думку В.Ф. Моргуна, в ході становлення індивіда різні компоненти діяльності мають різний мотивуючий потенціал [3]. Першим критерієм виділення провідних видів діяльності служить зміст мотиву. Найбільш значущі мотиви діяльності фіксуються й усвідомлюються особистістю, трансформуючись у спрямованості на світ і саму себе. У

залежності від того, які емоційні переживання і почуття викликає предмет (досягнення, уникнення чи нейтральні), ставлення до нього може бути емоційно позитивним, негативним чи невизначеним. Позитивне ставлення, що спонукає до досягнення, слід розуміти як інтерес до предмета (у самому широкому сенсі). І, нарешті, спрямованість визначається як провідний інтерес чи сукупність інтересів. Потреби, мотиви, ставлення, інтереси і спрямованість, що характеризують мотивацію особистості, слугують також підставою для виділення з загальної структури діяльності провідних діяльностей (О.Н. Леонтьєв, Б.Г. Ананьєв, Д.Б. Єльконін), хоча якісний склад і кількість провідних діяльностей у різних авторів не однаковий.

Другий критерій для виділення провідних діяльностей – системна будова діяльності (за О.Н. Леонтьєвим). Людська діяльність реалізується зацікавленими, рефлексуючими суб'єктами і містить у собі такі складові: активність суб'єкта діяльності; його взаємини з іншими людьми, соціальним оточенням і суспільством у цілому; перетворення предметів за допомогою засобів у необхідні продукти діяльності. За думкою В.Ф. Моргуна, вичерпавши основні види діяльності, що можуть стати центром зацікавленості суб'єкта, ми й одержимо чотири “первинних” особливих діяльностей: трудову; спілкування; ігрову; самодіяльну.

Виявити широкий спектр навчальних мотивів дає можливість методика дослідження полімотивації учнів та студентів, запропонована В.Ф. Моргуном. Ґрунтуючись на багатовимірній концепції особистості [6], вона дозволяє простежити зміст кожного з мотивів по мірі ускладнення і розвитку як діяльності, так і самих мотивів, виявити місце мотивації навчання в різних видах діяльності. При обробці результатів опитування на підставі аналізу відповідей можна узагальнити декілька змістовних блоків: навчання, хобі, спорт, господарська праця, читання, професійна діяльність тощо. Відповідно до мети нашого дослідження ми виділили блоки, що характеризують мотивацію навчання: процес навчання, набуття нових знань, студентське життя взагалі, задоволення від отримання знань, інтерес до окремого навчального предмету, стосунки з одногрупниками та викладачами, оцінки.

У дослідженні полімотивації взяли участь 150 студентів 4-5 курсів стаціонарної, заочної форм навчання та другої вищої освіти психолого-педагогічного факультету Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Дослідження полімотивації дозволило виявити місце навчальних мотивів у різних видах діяльності.

Розглянемо включення навчальних мотивів в різні за **змістом** види діяльності: *ігрову* (функціонування), *трудова* (обов'язку), *спілкування* та *самодіяльності* (саморозвитку).

Аналіз включення навчального компонента в діяльність *функціонування* (улюблена справа) виявив, що у студентів стаціонару перше рангове місце належить читанню (30%), друге – навчанню (29%), третє – хобі (17%), четверте – спілкуванню (13%), п'яте – спорту, туризму (11%), шосте місце – професійна діяльність (5%). (Деякі студенти стаціонарного відділення навчаються за індивідуальним графіком і вже працюють за спеціальністю). У студентів заочної форми навчання перше рангове місце поділили професійна діяльність і хобі (по 29 %), на другому місці спілкування (19%), на третьому – навчання (17%), на четвертому – читання (6%). Студенти другої вищої освіти перше місце віддають професійної діяльності (43%), друге – хобі (24%), третє – навчанню (19%), четверте – спілкуванню (17%), п'яте – читанню (6%), шосте – заняттям спортом, туризму (2%). Таким чином, усі студенти віддали навчанню як улюбленій справі друге місце. Але у студентів стаціонарного відділення цей показник значно вище (29%), ніж у студентів заочників (17%) та другої вищої освіти (19%). Ми виділили в окремий блок читання, як складову навчальної діяльності. Звертає на себе увагу також велика різниця між бажанням читати студентів стаціонару (30%) і заочниками та другої вищої освіти (по 6%).

Аналіз включення навчального компонента в *трудова* діяльність (справу, необхідну для інших) виявив наступне. Студенти стаціонару в якості справи, необхідної

для інших, на перше місце ставлять власні учбові обов'язки (39%), на друге – виконання прохань оточуючих (16%), а на третьому місці будь яка доручена справа (11%), не змогли відповісти – 34%. У студентів-заочників на першому місці виконання прохань оточуючих (44%), друге місце посідає будь яка доручена справа (35%), третє місце – професійні обов'язки (21%). Друга вища освіта: перше місце – виконання прохань оточуючих (45%), друге - професійні обов'язки (40%), будь яка доручена справа (15%). Як бачимо, тільки студенти стаціонару вважають своє власне навчання справою, що необхідна для інших і включають навчальний мотив у трудову діяльність. У студентів-заочників і другої вищої освіти переважають справи для інших (це в основному сім'я) та професійні обов'язки.

Аналіз включення навчального компонента в діяльність *спілкування* (з ким подобається спілкуватися) виявив наступне. Студенти стаціонарного відділення більше люблять спілкуватися з друзями (30%), одногрупниками (25%), рідними (20%), викладачами (15%) та цікавими людьми (10%). Студенти-заочники: друзі (30%), рідні (19%), колеги (18), одногрупники (17%), цікаві люди (9%) та викладачами (7%). Студенти другої вищої освіти: друзі (27%), рідні (17%), колеги (15%), одногрупники (15%), викладачі (12%), цікаві люди (10%), однокласники (4%). Отже, студенти стаціонару більше люблять спілкуватися з друзями та одногрупниками, заочники та друга вища – з друзями та рідними. Спілкування з викладачами студентам стаціонару подобається декілька більше (15%), порівняно із заочниками (7%) та другою вищою освітою (12%).

Аналіз включення навчального компонента в *самодіяльність* (*діяльність саморозвитку*), це риси характеру, вміння, навички та здібності, що необхідно вдосконалювати, виявив наступне. На першому місці у студентів стаціонару бажання покращити характер – 49%, на другому – навчальні успіхи (46%), на третьому – професійні якості (5%). У студентів-заочників та другої вищої освіти на першому місці – вдосконалення характеру (60% і 55%), на другому – вдосконалення професійних якостей (з однаковим показником 25%), на третьому – покращання навчальних успіхів (15% і 20%). Таким чином, навчальні успіхи є значущими тільки для студентів стаціонару (46%), а студенти-заочники та друга вища освіта залишають їм останні місця (відповідно 15 і 20%).

Проаналізуємо якості характеру, які студенти вважають за необхідне вдосконалювати. Студенти стаціонару перш за все бажають позбутися ліні (30%), бути більш наполегливими та самостійними (по 17%), цілеспрямованими, розвивати власну комунікабельність (по 11%), відповідальність та пунктуальність (по 7%). Студенти-заочники перш за все також бажають позбутися ліні (17%), розвинути такі риси як комунікабельність, відповідальність, цілеспрямованість (по 11%), організованість, спостережливість силу волі, оптимізм (по 7%), стриманість (8%). Серед студентів-заочників 14% таких, що не бажають щось вдосконалювати в своєму характері. Студенти другої вищої освіти вважають, що їм заважають у досягненнях нерозвинуті увага, пам'ять, уява (по 15%) і бажають розвивати творче мислення, комунікабельність, організованість, наполегливість (по 12%), силу волі (7%).

Тепер розглянемо включення навчальних мотивів у різні за **рівнем** діяльності: *навчання, відтворення, творчості*.

Аналіз включення навчального компонента в діяльність на рівні *навчання* (чим подобається займатися під керівництвом вчителів) виявив наступне. Узагальнюючи відповіді студентів всіх форм навчання визначилися такі форми занять від керівництвом викладачів: науково-дослідницька діяльність; набуття професійних вмінь та навичок (практична робота з конкретними психологічними методиками) і навчання взагалі (оволодіння знаннями з різних дисциплін, пізнання нового). Стаціонар: навчання взагалі (40%), науково-дослідна (38%), конкретні професійні вміння та навички (22%). Заочники: конкретні професійні вміння та навички (55%), науково-дослідна (24%), навчання взагалі (21%). Друга вища освіта: конкретні професійні вміння та навички (55%), науково-дослідна (28%), навчання взагалі (17%). Як бачимо, на рівні навчання студенти стаціонару

більш керуються широкими пізнавальними мотивами (38%), бажанням набувати знання, а студенти-заочники та друга вища освіта бажають перш за все оволодіти конкретними навичками роботи за спеціальністю (по 55%).

Аналіз включення навчального компонента в діяльність на рівні *відтворення* (звичних справ) виявив наступне. Стационар: виконання обов'язків у сім'ї, по дому та господарству (60%), навчальні завдання (37%), професійні обов'язки (3%). Заочники: виконання обов'язків у сім'ї, по дому та господарству (40%), професійні обов'язки (39%), навчальні завдання (21%). Друга вища освіта: професійні обов'язки (45%), виконання обов'язків у сім'ї, по дому та господарству (39%), навчальні завдання (16%). Отже, студенти стационару навчальним завданням на рівні відтворення знов віддають більшу перевагу (37%) ніж студенти заочники (21%) та друга вища освіта (16%).

Аналіз включення навчального компонента в діяльність на рівні *творчості* (виконання самостійно та творчо) виявив наступне. Стационар: хобі (59%), навчання (30%), домашні справи (11%). Заочне: хобі (38%), професія (32%), домашні справи (22%), навчання (8%). Друга вища освіта: хобі (35%), професія (33%), домашні справи (23%), навчання (9%). Таким чином, всі студенти надають перевагу проявам творчості у заняттях хобі, але студенти стационару більш творчо виконує навчальні завдання (30%), ніж студенти-заочники (8%) та друга вища освіта (9%).

Далі розглянемо включення навчальних мотивів у різні за **формою** види діяльності: *моторно-продуктивну, перцептивну (спостереження), мовленнєво-розумову*.

Аналіз включення навчального компонента у моторно-продуктивну форми діяльності (те, що робиться «своїми руками» й фізична праця) виявив наступне. Стационар: хобі (50%), господарські справи (22%), заняття спортом (20%), будь-яка фізична робота (8%). Заочне відділення: хобі (44%), господарські справи (22%), заняття спортом (17%), будь-яка фізична робота (17%). Друга вища освіта: хобі (42%), господарські справи (25%), заняття спортом (11%), будь-яка фізична робота (22%). Як бачимо, всі студенти не включають до моторно-продуктивної форми діяльності навчальний компонент.

Аналіз включення навчального компонента в *перцептивну* (спостереження) форму діяльності (що любиш слухати і за чим міг би спостерігати годинами) виявив наступне. Стационар: музика (40%), викладач (21%), поведінка та спілкування людей (17%), телепередачі (12%), природа (10%). Заочники: музика (37%), телепередачі (30%), поведінка та спілкування людей (15%), викладач (11%), природа (7%). Друга вища освіта: музика (38%), телепередачі (33%), поведінка та спілкування людей (12%), викладач (10%), природа (7%). Отже, студенти стационарного відділення надають більшого значення тому, що розповідає викладач (21%) у порівнянні зі студентами заочниками (7%) та другою вищою освітою (10%).

Аналіз включення навчального компонента в *мовленнєво-розумову* форму діяльності (про що любиш розповідати іншим, про що розмірковувати) виявив наступне. Стационар: розмови про особисте життя, сім'ю, свій досвід (43%), про життя взагалі, взаємини між людьми (22%), навчання (15%), професію (22%). Заочники: розмови про особисте життя, сім'ю, свій досвід (41%), про життя взагалі, взаємини між людьми (37%), навчання (3%), професію (30%). Друга вища освіта: розмови про особисте життя, сім'ю, свій досвід (39%), про життя взагалі, взаємини між людьми (22%), навчання (4%), професію (34%). Таким чином, про навчання студенти стационару розмірковують та розмовляють значно більше (15%), ніж студенти-заочники (3%) та студенти другої вищої освіти (4%).

Далі проаналізуємо мотивування студентами різних *модальностей настрою*. Найбільш вагомими причинами усіх модальностей настрою студентів трьох форм навчання виявилися: оцінки, спілкування з одногрупниками, цікаві заняття, здобуття нових знань, спілкування з викладачами, самопочуття, відсутність сімейних проблем, перенавантаження, погане самопочуття, проблеми на роботі, можливість вдало

поєднувати навчання з основною роботою та виконанням сімейних обов'язків. Розглянемо ці причини за їх значимістю для студентів.

Дуже позитивний настрій студентів стаціонару залежить від оцінок (42%), взаємин з одногрупниками (30%), цікавих занять та спілкування з викладачами (18%), здобуття нових знань (10%). Позитивний настрій – від оцінок (33%), взаємин з одногрупниками (25%), цікавих занять та спілкування з викладачами (19%), здобуття нових знань, оволодіння професією (17%), гарного самопочуття (6%). Нейтральний настрій залежить від оцінки (20%), взаємин з одногрупниками (17%), цікавих занять, спілкування з викладачами та здобуття нових знань (по 15%). На негативний настрій впливають перенавантаження (27%), погані оцінки (22%), проблеми в сім'ї (18%), стосунки з викладачами (13%), самопочуття та взаємини з одногрупниками (по 10%). Причиною дуже негативного настрою бувають проблеми у сім'ї (30%), погані оцінки (25%), перенавантаження (14%), взаємини з викладачами (11%), а також самопочуття та взаємини з однолітками (по 10%).

У студентів заочного відділення різні модальності настрою мають такі причини. Дуже позитивний настрій студентів залежить від взаємин з одногрупниками (28%), оцінок (22%), самопочуття (21%), можливості поєднувати роботу та навчання (15%), цікавих занять, спілкування з викладачами (9%), здобуття нових знань (5%). Причиною позитивного настрою є можливість поєднувати навчання та роботу (27%), оцінки та самопочуття (по 20%), взаємини з одногрупниками (15%), цікаві заняття, спілкування з викладачами (12%), здобуття нових знань (6%). Нейтральний настрій студентів залежить від відсутності проблем у сім'ї та можливості поєднувати навчання та роботу (по 23%), взаємин з одногрупниками (17%), гарного самопочуття (14%), оцінок (10%), цікавих занять, спілкування з викладачами (8%), здобуття нових знань (5%). Причинами негативного настрою є проблеми в сім'ї та на роботі (30%), перенавантаження (21%), самопочуття (19%), оцінки (15%), взаємини з одногрупниками (10%), взаємини з викладачами (5%). Дуже негативний настрій студентів залежить від проблем у сім'ї та на роботі (38%), перенавантаження (20%), самопочуття (17%), оцінок (15%), взаємин з одногрупниками (5%).

У студентів заочного відділення різні модальності настрою мають такі причини. Дуже позитивний настрій залежить від спілкування з одногрупниками (22%), гарного самопочуття (20%), оцінок (19%), можливості поєднувати навчання та роботу (18%), цікавих занять, спілкування з одногрупниками (4%). На позитивний настрій впливають можливість поєднувати навчання та роботу (23%), оцінки (22%), цікаві заняття, спілкування з викладачами, взаємини з одногрупниками, самопочуття (по 15%), здобуття нових знань (10%). Причинами нейтрального настрою є можливість поєднувати навчання та роботу (21%), відсутності проблем у сім'ї та на роботі (20%), спілкування з одногрупниками (18%), самопочуття (16%), оцінок (10%), здобуття нових знань (9%). Негативний настрій залежить від проблем в сім'ї та на роботі (30%), самопочуття та перенавантаження (по 20%), оцінок (15%), взаємин з одногрупниками (10%). На дуже негативний настрій впливають проблеми у сім'ї та на роботі (35%), перенавантаження (20%), оцінки (17%), самопочуття (15%), спілкування з одногрупниками (8%), взаємин з викладачами (5%).

Як бачимо, у студентів стаціонару виявилася більша залежність настрою від оцінок, цікавих занять, взаємин з одногрупниками та викладачами, перенавантаження. У студентів-заочників та другої вищої освіти на зміни настрою більше впливають проблеми в сім'ї та на роботі, самопочуття, можливість вдало поєднувати навчання та роботу.

Результати дослідження полімотивації студентів і аналіз мотивації навчання дозволяють зробити наступні висновки. Мотивація навчання переважає у студентів стаціонарного відділення у різних за змістом видах діяльності: функціонуванні, трудовій, спілкуванні та саморозвитку, в той час як для студентів заочників та другої вищої освіти провідними є професійні мотиви. У діяльностях різних рівнів мотивація навчання

студентів стаціонару є також вищою, ніж у студентів-заочників та другої вищої освіти: на рівні навчання студенти стаціонару більш віддають перевагу широким соціальним мотивам, ніж вузькоособистісним; на рівнях відтворення та творчості навчальні мотиви є більш вагомими. У студентів стаціонару переважає навчальна мотивація також в перцептивній та мовленнєво-розумових формах. Усі студенти не включають навчальний компонент до моторно-продуктивної форми діяльності. Модальності настрою студентів стаціонару більше залежать від навчальних компонентів: оцінок, цікавих занять, взаємин з одногрупниками та викладачами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Леонтьев В.Г. Психологические механизмы мотивации учебной деятельности: Учебное пособие. – Новосибирск: Изд-во НГПИ, - 1987. – 92с. – С. 46.
2. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы – СПб: Издательство “Питер”, 2000. – 512 с.
3. Моргун В.Ф. Концепция многомерного развития личности и ее приложения // Философская и социологическая мысль. – 1992. – №2. – С. 27-40.